

человек подбирает следующие слова; Со спектаклями по классическим пьесам сейчас в основном так, что текст уже роли не играет (роли не влияет, как говорят некоторые) [3]. Второй пример показывает наличие двух коммуникативных задач, решаемых автором: 1) собственно сообщаемая информация, 2) опосредованное выражение автором своего отношения к действительности.

Л. Петрушевская стремится к максимальной информационной насыщенности своих высказываний. При этом она экономно расходует выразительные средства языка, для достижения данной цели ВК представляются автору особенно актуальными. Пунктуационно писатель отдает предпочтение скобкам, которые позволяют обособить основной и второстепенный план информационного выражения.

Таким образом, ВК являются специфическим синтаксическим приемом, преследующим определенные цели при построении высказывания. Разделение высказывания на две части происходит не на грамматическом, а на семантическом и особенно на коммуникативном уровнях. Вслед за лингвистами, изучающими парентезу, на примере изученных эссе мы можем подтвердить, что в современном синтаксисе наблюдается двоякая тенденция, находящая отражение в активизации ассоциативных связей между компонентами высказывания. ВК наиболее ярко отображают стремление к одновременному расчленению и слиянию сегментов текста.

Литература

1. Акимова, Г. Н. Новое в синтаксисе современного русского языка / Г. Н. Акимова. – М. : Высшая шк., 1990. – 168 с.
2. Вердеш, А. А. Вставные конструкции в контексте тенденций к синтаксическому расчленению и слиянию / А. А. Вердеш, Е. А. Покровская // *Lingua mobilis*, № 2 (48). – 2014. – С. 37–44.
3. Петрушевская, Л. Ст первого лица: разговоры о прошлом и теперешнем / Л. Петрушевская. – М. : Астрель, 2012. – 408 с.
4. Покровская, Е. А. Русский синтаксис в XX веке: лингвокультурный аспект / Е. А. Покровская. – Ростов-на-Дону, 2001. – 435 с.
5. Севрюгина, Е. В. Присоединение – вводные конструкции – вставные конструкции / Е. В. Севрюгина // *Преподаватель XXI века*. – Т. 2. – 2012. – № 4. – С. 324–327.
6. Шварцкопф, Б. С. Современная русская пунктуация: система и ее функционирование / Б. С. Шварцкопф. – М. : Наука, 1988. – 192 с.

Ірина Гуцуляк

МОВНИЙ ВИБІР УКРАЇНСЬКИХ ПОЕТІВ ДОБИ БАРОКО

Своєрідність українського національного варіанту бароко полягає у складній взаємодії нових запозичених форм і мотивів з попередньою національною художньою традицією (українська культура одночасно знаходилася в орбіті візантійсько-православної і римо-католицької культур). У нових формах часто продовжувало жити старе світосприйняття, а в старих традиційних формах знаходили вираження нові ідеї. Українські письменники

свідомо прагнули органічно засвоїти здобутки європейського бароко і своєю працею поставити українську літературу на рівень з європейськими.

Серед багатьох рис українського бароко як стилістичного напрямку, якот: складної взаємодії нових запозичених форм і мотивів (зокрема від Середньовіччя та Ренесансу) з попередньою національно-художньою традицією; опозиції “книжне походження” – “фольклорне походження” барокових елементів; рухливості, пластики, дисгармонії, парадоксу, загадковості; високого ступеня емоційності; оптимізму і просвітницького характеру тощо – однією з найхарактерніших прикмет української поезії цього часу зокрема і літератури загалом, на думку дослідників (В. Кречотня [2], В. Передрієнка [3], В. Русанівського [5], В. Титаренко [6], В. Шевчука [8] та ін.), була її **багатомовність**.

Поряд з книжною староукраїнською (простою), церковнослов'янською (слов'яноруською, слов'яноукраїнською) та народнорозмовною українською мовами, поети використовували грецьку, латинську та польську, а згодом так звану східнослов'янську літературну мову (якісно нове явище середини XVIII ст.: літературна мова, зрозуміла російським читачам, яка ґрунтувалася на українській народній основі; цю мову репрезентують твори Г. Сковороди, останнього письменника бароко [5, с. 131; 7, с. 248]). Міра використання цієї чи іншої мови залежала від практичних потреб. Щодо латинської та польської мов, то застосування їх зумовлювалося передусім латино-польським характером тодішньої освіти та належністю українських земель до Речі Посполитої (з 1569 року – Галичини, Волині, Брацлавщини (Вінниця, Умань), Київщини із задніпрянськими землями, Підляшшя з 1651 року – ще й Чернігівщини). Зрештою, через таку складну морфологію, через мову, не зрозумілу і тому не прийнятну для наступних поколінь, виникло часове забуття давньої поезії.

У поезії доби Бароко прослідковуємо використання двох писемнолітературних мов: 1) книжної української мови (= староукраїнської літературної мови, = простої мови), зближеної з живою українською народною мовою, і 2) слов'яноруської мови (в основі старослов'янської). Обидва типи мови являли собою поєднання церковнослов'янських, українських і польських лексичних, фонетичних та граматичних елементів, причому у простій мові українізми й полонізми переважали над церковнослов'янізмами, а у слов'яноруській мові питома вага українізмів і полонізмів була незначною, тому вони істотно не змінювали її загального церковнослов'янського колориту. Лише з середини XVII ст. в слов'яноруську мову починає рясніше вкраплюватися народна мова у вигляді фонетичних, лексичних і фразеологічних українізмів у творах, зміст яких якоюсь мірою відображав певні специфічно українські суспільні та побутові реалії. Звідси наявність у мові творів місцевих географічних назв, прізвиськ, назв історичних подій, етнографічних явищ

тощо (див., наприклад, “На его царского пресвѣтлого величества зна-
меніе” (1680) Іоанна Армашенка, “Єпитафїон” (1668–1669) Лазаря Бара-
новича, “Нѣст, иже ѹкрїється предъ товою, смертї!”, “Зри изображеніе
видимаго вѣка” (1670–1680) Івана Величковського та ін.).

У поезії досліджуваного періоду спостерігаємо мовний дуалізм: за-
лежно від жанру, авторського уподобання твори писали то простою, то
слов’яноруською мовою, яку використовували як засіб творення високого,
урочистого стилю. Порівн. вірші поета Віталія, написані

простою мовою:

Бѣжи, вѣжи въ землю обѣтованънцю,
Святѣмъ отъ вѣка ѹготованънцю,
Да ся къ пристанищѹ прїйти сподобиши,
Идеже Христовѹхъ ся благъ насладиши (УП 1, 184)

і слов’яноруською мовою:

Хоцеш ли имѣти крѣпкочаяніе,
На Христа възълагай свое ѹпованіе.
Той бо естъ вѣрнѣйшїи другъ, своихъ не забываеъ,
Ихъ те, яко зѣнищѹ ока, съблюдаеъ (УП 1, 184).

Що ж до особливостей книжної мови в поезії, то ці особливості зале-
жали від предмета зображення: що віддаленішим він був від щоденного
життя, то менше вважалося за можливе говорити про нього звичайною
мовою. Звідси стилістична строкатість книжної української мови, що
підтримувалася також індивідуальністю письменника, складом його ро-
зуму, уподобаннями. Ідеалом того часу був поет-учений, і що освіченіший
він був, то незвичнішою була мова його творів. Для широкого загалу пи-
сали простою мовою; панегірики, адресовані конкретним людям,
відрізнялися набором вишуканих метафор, порівнянь, насиченістю сим-
волами, алегоріями. Як приклад наведемо уривок з вірша “Гервы и тре-
ны при гробѣ и трѹнѣ того ж яснепревеличнаго его милости господи-
на, отца и пастыра кир Сильвестра Косова”:

Достѣ лѹковъ, а достѣ тѹтїхъ маютьъ неба,
Бо не напятыхъ; южъ еденъ лѹкъ Феба,
Звыгтяженого ѹ ногъ слонца правды,
Южъ лѹнный ѹ ногъ лѹны полнои завжды,
Южъ на аггелскихъ главахъ тые жъ дѹги,
Южъ на подножкахъ земныхъ святыхъ крѹги,
Що все сѹть лѹки, якъ знать зъ рогъ Мойсея.
А стрѣла якъ много? Знать зъ жезла Ессея,
Южъ зъ Аронова, южъ зъ ветхаго днями,
Що в ремеснича сына все стрѣлами.
При пюрахъ орлихъ, котрый при Іоани,
Где ѣ Меркѹрія лѣсцѣ крыла даны,

Полно Зодіак Стрѣлаца там стрѣла маєт,
Марс там и Ювиш планета стріляєт (УП 2, 82).

XVII ст. є, безперечно, найбільш цікавим періодом розвитку староукраїнської мови. У цей час поезія уже виступала як мистецтво слова. Віршами можна було передавати внутрішній світ людини, подавати моральні настанови, зображувати конкретні явища й події реального життя, оспівувати героїчне минуле. Звичайно, невнормованість і обмеженість староукраїнської літературної мови впливала на якість словесного вираження. Проте навіть у такому вигляді цією мовою можна було реалізувати довершені авторські задуми і здійснювати переклади досить складних оригіналів [1, с. 24].

Вікове сусідство західнослов'янських і східнослов'янських племен, предків польського й українського народів, не могло не позначитися на мові народів-сусідів і насамперед на лексичному складі польської й української мов.

В українській поезії кінця XVI – середини XVII ст. є багато польських слів, які до сьогодні вживають у діалектах як українські лексеми, наприклад: *Мощь милосердя* (УП 2, 170), *...в мои чобѣ // [Т]рудно с пре-моцным, мощно наежджат[и]* (УП 2, 53) (від пол. *mos* – міць); *...славы цныхъ Могилов* (УП 2, 188), *Дни зацныхъ* (УП 2, 190) (від пол. *zasny* – чесні, поважні, добрі); *Ѧ неизная ваша пасухъ, неизный ваш обѣде* (УП 2, 190) (від пол. *niezny* – мізерний, злиденний); *жадноє литости не вказавши* (УП 1, 219), *нелитостива смерть* (від пол. *litość* – милосердя); *тане шацють* (УП 2, 58) (від пол. *tani* – дешевий); *офѣроу* (УП 2, 55), *офѣровати* (УП 2, 214) (від пол. *ofiara* – жертва, пожертвування); *Ѧ зыкгарка тлѣнна и пѣсочна* (УП 2, 83) (від пол. *zegarek* – годинник) та багато інших.

Інші польські запозичення, використані у поезії доби Бароко, у сучасній українській мові фонетично зукраїнізувалися: *кролев* (УП 2, 53), *кролю* (УП 1, 323), *своими* (УП 1, 218), *мѣшкаєт Бог здавна* (УП 2, 38), *мешканьє* (УП 1, 214), *при порахъ* (УП 2, 82), *Бог ми, ты, о Христе, помоц и оброна* (УП 1, 99) та ін.; ще частина випала зі словника української мови: *мензством* (УП 1, 323), *полецаю* (УП 1, 324), *найвенцей* (УП 2, 38), *латвѣй* (УП 2, 179), *велице* (УП 2, 55), *барзо* (УП 1, 162), *згодовала* (УП 2, 50) тощо.

Кількість полонізмів певною мірою залежить від часу, місця створення пам'ятки, її жанру і від мовної особистості автора. Порівн. вірш Мелетія Смотрицького “*На старожиттвын клеиноты нх милостей княжат Окгинскихъ и нх милостей панов Воловичовъ*” (1616):

Двоаякіи, под гѣлмом еднаким, клеиноты
Знаменитыи мнѣ выражаютъ цноты
Двохъ презацныхъ фамилій, в один домъ злѣчныхъ,

В славъ аж под самое небо вывышних.
Тут крест старожитного набоженства знаком
И статечной вѣры в трафунку вшеяком (УП 1, 165),
уривок з “Ляменту” Мелетія Смотрицького (1620):

За солнцем тѣнь, за кождым смерть дыбком чѹгает,
А з нас на нас оселки до косы шѹкает.
Непевный день, певна смерть, а нж о годинѣ
Не вѣдаем, такъ живить, якъ умереть нынѣ (УП 1, 177)

та уривок з вірша Дмитра Туптала (після 1670 року):

Взирай с прилѣжаніем, тлѣнный человекѣ,
Како вѣк твой преходит и смерть недалече:
Готовися на всяк час, рыдай со слезами,
Яко смерть тѣя похитит, с твоими делами (УП 2, 326).

Наявність полонізмів в україномовній поезії бароко зумовлена також тим, що українське бароко як стилістичний напрям у літературі розвивалося в загальноєвропейському контексті, а в силу історичної ситуації перебувало під впливом польської барокової літератури.

Фрагменти грецькою мовою, уривки мовлячи латинською (інколи з перекладом) посилюють враження підкресленої культурності, створюють у тексті образ автора як людини високоосвіченої, знайомої зі зразками класичної філології. Зокрема вирази або слова грецькою мовою використовували як назви творів: **Ευωδία** Григорія Бутовича, **Προσφωνημα** анонімого автора; міг вживатися фрагмент грецькою мовою, а далі – його тлумачення або переклад мовою українською: **θεου διδουτος ουδευ ιοκειει φθουος. Και μη διδουτος ουδευ ιοκειει κοπος.** (Богу дающу зависть ніктоже возможе, // І не дающу труд ұспѣет нічтоже) (УП 1, 145).

Незважаючи на те, що традиціоналізм захищав старі мовні настанови, за якими унормованою може бути тільки церковнослов'янська мова, розвиток літератури пішов у напрямі двомовності та багатомовності, визнання рівноправності сакральної і різних несакральних мов. Залишаючись центром усієї культури, релігійне життя не змогло зупинити її десакарлізації, посилення світського характеру й зорієнтованості на людський світ. Тому звичним, унормованим і високим стає будь-яке культурне (у тому числі мовне) явище, навіть коли воно перебуває поза сферою священного [4, с. 195].

Література

1. Геник-Березовська, З. Грані культур. Бароко, романтизм, модернізм / З. Геник-Березовська. – К. : Гелікон, 2000. – 368 с.
2. Крעותень, В. І. Становлення поетичних форм в українській літературі XVII ст. : автореф. дис. ... д-ра філол. наук : 10.01.03 / В. І. Крעותень ; Ін-т літ-ри НАН України. – К., 1992. – 72 с.
3. Передрієнко, В. А. Бароко в контексті стильового розвитку староукраїнської літера-

турної мови другої половини XVI–XVIII ст. / В. А. Передрієнко // Магістеріум : мовознавчі студії. – К., 2014. – С. 79–84.

4. Попович, М. В. Нарис історії культури України / М. В. Попович. – К. : АртЕк, 1999. – 728 с.

5. Русанівський, В. М. Історія української літературної мови : підручник / В. М. Русанівський. – К. : АртЕк, 2001. – 392 с.

6. Титаренко, В. Мовна ситуація на північноукраїнських землях у XVI–XVII ст. [Електронний ресурс] / В. Титаренко. – Режим доступу: http://eprints.zu.edu.ua/2686/1/Titarengo_5.pdf. – Дата доступу: 08.07.2018.

7. Чижевський, Д. Українське літературне бароко : вибрані праці з давньої літератури / Д. Чижевський. – К. : Обереги, 2003. – 576 с.

8. Шевчук, В. Мова і витворення культурних та духовних цінностей (XVII–XVIII ст.) / В. Шевчук // Дивослово. – 1998. – № 3. – С. 16–22.

Використані джерела

УП 1 – Українська поезія: кінець XVI – початок XVII ст. / упорядн. В. П. Колосова, В. І. Кречотень. – Київ : Наукова думка, 1978.

УП 2 – Українська поезія: середина XVII ст. / упорядн. В. І. Кречотень, М. М. Сулима. Київ : Наукова думка, 1992.

Оксана Даскалюк

МОВНІ ЗАСОБИ СПОНУКАННЯ У КАНЕГ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ (У МОВАХ ПОЛЬСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ)

Вивчення ситуації спонування вже давно вийшло за межі граматичної категорії способу і перебуває в полі зору функційного синтаксису, прагматики, теорії мовленнєвих актів тощо. Таку зацікавленість спричинила як граматична особливість передавання волевиявлення мовця, так і багатогранність лексико-граматичних засобів фіксування спонукальної інтенції. У споріднених мовах зазвичай діють схожі граматичні категорії чи лексичні засоби для оформлення певних комунікаційних ситуацій. Пропонуємо розглянути особливість передавання різних ситуацій волевиявлення мовця у польській та українській мовах на прикладі двох оповідань Тадеуша Боровського з циклу “У нас, в Аушвіці...” – оригінального тексту та його перекладу українською.

Художній твір – це створена засобами певної мови модель світу реального або вигаданого, що виконує у суспільстві пізнавальну, естетичну, виховну та інші ролі. Основний засіб передавання досвіду, вмій та знань через художній текст – мова, яка виконує функції шифру інформації і несе в собі всі лексичні, граматичні, стилістичні особливості мовної системи автора тексту, а у перекладі відбувається перекодування інформації засобами іншої мовної системи. Таким чином порівняння особливостей передавання певної комунікаційної ситуації дозволить виявити збіги та розбіжності між двома мовними системами.

Художній текст можна умовно поділити на комунікативний та нарадивний. Н. Формановська слушно зауважує, що “комунікативний режим